

М. М. КОНОВАЛОВА
г. Мариуполь

ОСОБЕННОСТИ ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ РОМАНА УЛАСА САМЧУКА «НА ТВЕРДОЙ ЗЕМЛЕ»

В статье критически осмысливаются доминантные концепты художественного времени и пространства романа Уласа Самчука «На твердой земле». Внимание сосредоточивается на двух основоположных пластах художественной пространственно-временной модели – хронотопе большого города и хронотопе собственно-го дома. Акцентируется на приеме ретроспекции как организующем композиционном принципе. Анализируются особенности пространственно-временных отношений в художественно-биографическом тексте.

Ключевые слова: пространственно-временной континуум, урбанстический хронотоп, ретроспекция, хронология, топос.

Стаття надійшла до редколегії 30.03.2015 р.

УДК 821.161.2-31 ЩЕРБАК

І. Л. КОРЕНОВСЬКА

м. Миколаїв

Kirynaleon1511@yandex.ru

ПОЕТИКА РОМАНУ-АНТИУТОПІЇ ЮРІЯ ЩЕРБАКА «ЧАС СМЕРТОХРИСТІВ: МІРАЖІ 2077 РОКУ»

У статті розглянуто особливості поетики роману-антиутопії Юрія Щербака, розкрито його жанрові ознаки, окреслено специфіку моделювання автором анти утопічної дійсності.

Ключові слова: роман, антиутопія, жанр, поетика, стиль.

Жанр антиутопія з'явився на початку ХХ століття, але до цього часу в літературознавстві тривають дискусії щодо визначення його природи та специфіки функцій. Така ситуація зумовлена розмаїттям думок як щодо генези жанру, історії, так і щодо його перспектив. У класичному літературознавстві антиутопія інтерпретується як негативна утопія, зображення в художній літературі небезпечних наслідків, пов'язаних з експериментуванням над людством задля його «поліпшення», певних, часто принадливих соціальних ідеалів [4, 48]. Для антиутопії характерним є зображення суспільства, котре «переболіло утопізмом і перетворилося внаслідок цього в позбавлену пам'яті і мрії «криваву хвилиність» [6, 7–8].

Гострі ключові моменти суспільно-політичного життя в українському просторі ХХІ століття викликають підвищення інтересу до жанру антиутопії. Однією з найяскравіших антиутопій української літератури пострадянського періоду став роман Юрія Щербака «Час смертохристів: Міражі 2077 року» (2011 р.), що відкрив трилогію «Таймон», як «охрестив» її сам автор. Антиутопія привернула увагу критики як своєю художньою неординарністю, так і гостротою та актуальністю порушених проблем. Перші виступи відразу ж наголосили на винятковій важливості

роману, що поширює його значення навіть поза рамками літературного процесу. Художній світ твору досліджували О. Гольник [1], М. Кірячок [3], Л. Онишкевич [5]. Науковців насамперед хвилюють дві взаємопов'язані проблеми – жанрова своєрідність роману та його естетична цінність.

Мета нашого дослідження – розкриття особливостей поетики роману-антиутопії Юрія Щербака «Час смертохристів: Міражі 2077 року».

У спеціальній літературі вже склалася стійка тенденція шукати відповідності тому часові, що зображений у романі, та фактам або явищам в дійсності автора й читача. Звідси, спроби віднесення романів-антиутопій до жанру «роману-попередження» та фіксації їхньої прогностичної функції [2]. Припускаємо, що «злободенність» і пов'язана з нею «іносказаність» романів-антиутопій – структурна характеристика жанру. Можна провести паралелі, побачити тонку межу між художньою й реальною дійсністю, між світом героя й світом автора та читача. Специфічна для роману-антиутопії особливість цієї грані полягає в явному зближенні двох зазначених дійсностей. У стилістиці антиутопії домінує спрямованість у майбутнє, однак переносючи читачів на десятки років вперед, письменник у художній тканині тексту відтворює реалії сьогодення.

У романі «Час смертохристів» (2011 р.) Юрій Щербак переносить читача в 2077 рік, час, коли падають держави, коли Марс уже освоєний людьми, коли сконструйовано різного роду ракети, дрони, броньовані «черепахи», повітряні госпіталі. Увагу письменника привертає насамперед майбутня доля України, яку політичні керманічі приводять до критичної ситуації. Тиск зовнішніх ворогів, що намагаються за будь-яку ціну заволодіти родючими землями, працьовитим українським народом, і, заручившись підтримкою можновладців всередині держави, поступово руйнують суверенітет країни. Антиутопія Юрія Щербака – це «гостра сатира на сучасний стан України і страх за її майбутнє. Це сатира на силу олігархів, уряд маріонеток, наївну вишивко-шароварщину, легке віддавання влади не-українцям. Це також сатира на пасивних жителів України, які не беруть на себе відповідальності за свою державу» [5, 4].

Письменник створює своєрідний псевдокарнавал, який стає основою політичної системи країни. Юрій Щербак яскраво змальовує портрети політичної верхівки Української Військово-Козацької Федерації, яку очолює Кузьма Данило Махун. Він іменує себе гетьманом, символом його влади є булава; до гетьмана звертаються виключно словом «батько». Штучність, нещирість виявляється в його зовнішності, яка є маскою, що втілює вірність національним ідеалам («Гетьман, кремезний чолов'яга з темно-шатовими, майстерно підфарбованими вусами, які підковою облямовували його владний рот і підборіддя, від чого К-Д. Махун ставав схожим на своїх славних попередників – гетьманів, які дивилися на нього з портретів» [7, 81]); в антуражі, яким він себе оточував (кабінет був утіленням розкоші й владолюбства, у країні випускалася горілка, де на етикетці був зображений гетьман з усіма необхідними атрибутами, які нагадували про його зв'язок із козацькими гетьманами). Махун є «лише пародією на керівника держави» [1, 15]. Та й славетна козацька держава не стала основою для об'єднання українського суспільства й підґрунтям державотворення. Козаччина виявляє себе лише в декораціях, що приховують реальний стан подій в Україні.

У творі домінують апокаліптичні мотиви та перестороги. Письменник створює викри-

вальний портрет сьогодення, сповнений кристикою українського суспільно-політичного ладу, звертається до внутрішнього відчуття свідомості й національної гідності кожного читача з єдиною метою – «привернути увагу до регресивних занепадницький процесів у суспільстві, до необхідності постійного контролю й глибокого аналізу будь-яких політичних рішень» [3, 117]. Антиутопія істотно змінює ракурс розгляду соціуму: піддається сумніву сама можливість існування майбутнього України.

Своєрідним в антиутопії є художній простір. Місце дії у творі – важлива сторона того образу світу, який прагне створити автор. Дія роману розгортається в масштабах людства, цілого світу. Але в центрі твору знаходиться Україна та боротьба ряду держав за її територію.

Ландшафт світу зазнав кардинальних змін – його поділено на потужні глобалізовані державні структури – Конфедерацію Держав Північної Америки (США, Канада, Мексика), Франко-Арабський халіфат, Альянс Південна Америка, Ісламо-Монгольську Чорну Орду, до складу якої увійшли залишки Росії, позаблокове формування з промовистою назвою УРОД (Українсько-Російська Об'єднана Держава). Держави захищають себе від будь-якого стороннього впливу. Вони відділені одна від одної не лише кордонами, але й ненавистю як психологічним бар'єром.

В антиутопії майже відсутні пейзажі. Їх замінила машинна цивілізація. Людство, заморожене технікою, відгородило себе від усього природного. Зв'язок людини з природою обірвано, техніка підпорядкувала собі людину (у романі це й геджети – прилади для безпечної комунікації, яку не можна вистежити, й смертоносні кульки – дрони та ін.), суспільство стало протиприродним. Ось як зустрічає героя Україна: «Надвечір конвой доставляв українського кордону. «Вас вітає щаслива Україна!» – синьо-жовтий напис висів на брамах «відстійника»: це було величезне забетоноване поле під Краковцем, де зустрічалися потоки конвоїв та індивідуальних дальнобійників зі Сходу і Заходу» [7, 93–94].

Автор антиутопії звертає увагу на місце, небезпечне для життя людини як особистості. Замкнутість соціального і приватного простору життя героїв підкреслюється мотивом сте-

ження. Герої роману «Час смертохристів: Міражі 2077 року» перебувають в постійній небезпеці бути вистеженими і вбитими «невеликими дронами, завбільшки з тенісний м'яч, тільки не пружними і пухнастими, а металевими, оптика яких зловісно виблискувала» [7, 10]. Тотальне стеження позбавляє людину відчуття захищеності, простір її буття не дає відчуття комфорту. Особлива організація місця дії антиутопії важлива тим, що допомагає показати трагедію людини. Донос, стеження стає нормальною структурною одиницею, причому його можна розглядати як донос на все суспільство, якому загрожує небезпека знищення.

Головною проблемою антиутопії «Час смертохристів» є проблема неможливості безпосереднього міжособистісного спілкування разом із втратою особистості свого духовного світу, абсолютизовані до крайності негативні тенденції сучасного суспільства, споживання, що нівелює саму сутність людини.

Особливості спілкування в антиутопії Юрія Щербака – наявність специфічних моделей рольової конфігурації, що зумовлюють використання певних комунікативних стратегій і тактик у конкретних комунікативних ситуаціях. За видом мовлення – антиутопія являє собою діалог, у якому домінує один зі співрозмовників. Діалог у «Часі смертохристів» відбувається за схемою «вождь – народ», адресантом є представники держави. Організуючою функцією комунікації у сфері антиутопічного дискурсу виступає «закріплення відношення влади» (влади керівників держави над представниками суспільства). Так, у творі влада зосереджена в руках гетьмана, що насправді є пішаком, виконавцем наказів голови кримінального світу Сірого Князя. Народ, що втратив свої етнічні коріння та землі, перебуває в постійному страхі. Ось як це подає автор у романі. Для простих українців у 2077 році створено Зони етнічної консолідації (ЗЕКи): «... усім любителям української мови, історії та традицій надавалися острівці землі, де їм дозволялося оселитися цілими сім'ями, працювати в сільському господарстві, займатися народними промислами, рибалкою та бджільництвом, народжувати дітей та вмирати. Ні газет, ні телебачення в ЗЕКах не було, зате всім дозволялося досхочу розмовлятися і мо-

литися українською. Зони пильно охоронялися жандармерією ДерВару – з метою зберегти спокій мешканців і не дати розкрадачам народного майна завдати кривди цвіту української нації. Мешканці ЗЕКів мали право виходити у «великий світ» раз на рік, за згодою спеціальної адміністрації, терміном не довше тижня, за наявності поважних причин» [7, 176–177].

Антиутопічний дискурс є ефективним інструментом впливу на суспільні процеси та на формування певної ідеології [1]. У «Часі смертохристів» Юрій Щербак художньо втілює ідеологічну функцію, мета якої зміцнити у свідомості суспільства певні погляди й уявлення. Письменник створює нову верству суспільства, «еліту» того часу, яка, як зазначено в романі, «выступила против противоестественных моральных запретов иудео-христианства, доказавши свою непригодность в новом мире» [6, 61], наголошує на тому, що новолюди – смертохристи (як їх назвав сам автор) – є суспільним витвором своєї доби, який в майбутньому приведе до винищення людства. Теорія «новолюдей» теоретично обґрунтовує стратегічні плани світового панування, вона має викоренити в людях моральні засади, утверджені світовою, зокрема християнською, традицією. Смертохристи нівелюють будь-які норми суспільної моралі, живуть без норм та правил, які регулюють суспільні відносини. Вони перекреслюють Христове вчення і роблять зайвими високі моральні принципи, християнські заповіді, якими керувалося людство більше, як дві тисячі років. «Никто и ничто, никакие религиозные иудео-христианские, моральные, племенные, национальные и иные табу не стоят на великом пути НОВОЛЮДЕЙ, нацеленных в грядущее» [7, 62].

Підсумовуючи, зауважимо, що антиутопія Юрія Щербака представляє собою критичний опис суспільства утопічного типу. Письменник змальовує викривальний портрет сьогодення – реалістично-антиутопічний колаж, створений з картинок минулого, сучасного та майбутнього. Розчарування в прогресі, криза ідеалів, негативні ефекти функціональної диференціації суспільства – ось ключові проблеми, що розкриваються у романі. Письменник попереджає і застерігає читачів від такої дійсності, закликає людство шукати нові шляхи побудови суспільства, основані на загальнолюдській рівноправності та моралі.

Список використаних джерел

1. Гольник О. О. Жанрові особливості роману Ю. Щербака «Час смертохристів» / О. О. Гольник // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. — 2013. — № 2. — С. 13—19.
2. Іконнікова М. В. Антиутопічний дискурс в оцінці літературознавства ХХ століття [Електронний ресурс] / М. В. Іконнікова. — Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/1711/1/34.pdf>.
3. Кірячок М. В. Перестороги апокаліпсису в романі Юрія Щербака «Час смертохристів» / М. В. Кірячок // Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки. — 2014. — Випуск 4.13 (104). — С. 113—118.
4. Літературознавчий словник-довідник / [ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. — К. : ВЦ «Академія», 2007. — 752 с.
5. Онишкевич Л. У Вашингтоні відбувся круглий стіл за романом Юрія Щербака «Час смертохристів : Міражі 2077 року» / Л. Онишкевич // Літературна Україна. — 2013. — № 3. — С. 4.
6. Чаликова В. Утопія и свобода / В. Чаликова. — М. : Весть-Вимо, 1994. — 184 с.
7. Щербак Ю. Час смертохристів : Міражі 2077 року / Ю. Щербак. — К. : Ярославів Вал, 2011. — 480 с.

I. KORENOVSKA

Mykolaiiv

POETICS OF YURY SHCHERBAK'S ANTIUTOPIA NOVEL «AGE OF SMERTONHRYSYTS: MIRAGES OF 2077th YEAR»

The article deals with the peculiarities of poetics of Yury Shcherbak's antiutopia novel, its genre features were revealed and specificity of modeling the antiutopia reality by the author was determined.

Key words: novel, antiutopia, genre, poetics, style.

И. Л. КОРЕНОВСКАЯ

г. Николаев

ПОЭТИКА РОМАНА-АНТИУТОПИИ ЮРИЯ ЩЕРБАКА «ВРЕМЯ СМЕРТОХРИСТОВ: МИРАЖИ 2077 ГОДА»

В статье рассмотрены особенности поэтики романа-антиутопии Юрия Щербака, раскрыто его жанровые особенности, специфику моделирования автором антиутопической реальности.

Ключевые слова: роман, антиутопия, жанр, поэтика, стиль.

Стаття надійшла до редколегії 2.04.2015 р.

УДК 821.161:82-1

Л. Д. КОРІВЧАК

м. Херсон

vkoroteeva@ksu.ks.ua

ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ МІФОЛОГЕМИ ДОРОГИ В ЛІРИЦІ М. ЧЕРНЯВСЬКОГО

У статті досліджено особливості міфологеми дороги у віршах М. Чернявського, розкрито інваріантність і поліфункціональність цього першообразу у творчості митця, простежено типологічну спорідненість лірики М. Чернявського з творами поетів-романтиків і модерністів.

Ключові слова: міфологема, дорога, ліричний герой, модернізм.

Естетичні засади раннього українського модернізму найяскравіше розкриває міфологічна критика. Міф, міфологема є одними з найпоширеніших понять, якими послуговуються сучасні науковці. У своєму дослідженні ми спираємось на визначення Дж. Холліса, за яким міфологема – це «окремий фундаментальний елемент чи мотив будь-якого міфу» [4, 16].

Міфологема дороги належить до низки першообразів, що активно використовували поети-модерністи для розкриття сецесій індивіда кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. Міф мандрів найдавніший серед міфів, його

елементи можна простежити в Біблії: одвічні блукання єврейського народу у пошуках землі обіцяної. Мандрівцями на Україні були кобзарі, яких глибоко шанував народ. Міфологема дороги, мандрів є актуальною для лірики М. Чернявського, що доповнює й увиразнює процес раннього українського модернізму.

Сучасні літературознавці Л. Голомб, І. Немченко, О. Камінчук, Ю. Ковалів, Н. Чухонцева та інші вважають вірші М. Чернявського невід'ємною частиною українського літературного процесу кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ століття, акцентують увагу на модерності